

هستی و چستی ابلیس

مناشی به آراء حکمی و عرفانی

دکتر رضا سعادت نی

عضو هیات علمی دانشگاه علوم معارف قرآن کریم

سرشناسه: سعادت نیا، رضا، ۱۳۴۱-
 عنوان و نام پدیدآور: هستی و چیستی ابلیس (با نگاهی به آراء حکمی و عرفانی)/ رضا سعادت نیا
 مشخصات نشر: تهران: دانشکده علوم و فنون قرآن تهران، ۱۳۹۳
 مشخصات ظاهری: ۳۵۲ ص.
 قیمت: ۱۸۰۰۰ ریال
 ISBN: 978-600-91331-9-2
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۴۴-۳۵۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع: شیطان
 موضوع: خبیث
 رده بندی بره: ۱۳۴۲ ۷۵۷/۱/۱۱ BP۲۲۶
 رده بندی دیوید: ۲۹۷/۴۶
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۸۲۲۴

- نام کتاب: هستی و چیستی ابلیس (با نگاهی به آراء حکمی و عرفانی)
- ناشر: دانشکده علوم و فنون قرآن تهران
- مؤلف: دکتر رضا سعادت نیا
- نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳
- چاپ: دژ
- تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۳۳۱-۹-۲

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است
 دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵	متن تفسیر آیت الله دکتر احمد عابدی (زید عزه)
۲۰	مقدمه

فصل اول

شناخت ابلیس و شیطان

۳۰	ابلیس در معاجم لغوی
۳۳	عناوین و نام‌های دیگر ابلیس
۳۷	واژه‌ی شیطان و دو دیدگاه درباره‌ی ریشه‌ی آن
۳۹	بررسی معنا و ریشه‌ی شیطان
۴۰	دیدگاه دوم درباره‌ی ریشه‌ی شیطان
۴۲	جمع بندی از دو دیدگاه
۴۴	تناسب میان شیطان و ابلیس

فصل دوم

داستان آدم و ابلیس حقیقت یا مجاز

۴۶	در آمد
۴۷	واقعی یا تمثیلی بودن قصه‌ی آدم و ابلیس از نگاه مفسران
۵۴	عدم منافات تمثیلی دانستن داستان با واقعی بودن آن
۵۷	سابقه‌ی دیدگاه تمثیل در بین مفسران
۶۱	گشوده بودن مجاز بر سبیل تمثیل در آیات
۶۳	تمرد ابلیس تمثیلی از طغیان در سخن طبری

۶۳	سه دیدگاه درباره‌ی تمثیل در متون مقدس
۶۴	مردود دانستن هرگونه مجازو زبان نمادین در قصه‌ی آدم
۶۶	پذیرش تمثیل به منزله‌ی ورود افسانه‌ی تخیلی به قرآن
۶۶	پذیرش تمثیل از بین رفتن حجیت آیاتی از قرآن
۶۸	تمثیل مرادف با خیال و خیال پردازی
۶۹	تئوری خیال باقی‌مانده‌ی ویرانی حجیت قرآن
۷۱	استنتاج اسطوره‌ی خلف الله از سخن طبری و رشید رضا
۷۴	تخیل ورود مصر خیال و خیال پردازی به قرآن
۷۵	ادعای ورود اسطوره‌ی خلف الله به قرآن
۷۶	نگاهی به واژه‌ی اسطوره‌ی خلف الله
۷۹	یکی از دلایل مهم خلف الله یعنی وجود اسطوره در قرآن
۷۹	ایرادهای وارد به استدلال از
۸۰	داستان اصحاب کهف از نگاه خلف الله
۸۲	دفاعی ویرانگر
۸۲	نقض غرض در استدلال خلف الله
۸۳	عدم ملازمت داستان هنری با خیال پردازی
۸۵	مهمترین جنبه‌ی طرح قصص قرآن در آیه‌ی ۱۲۰ سوره هود
۸۵	آیاتی که قرآن را از اسطوره منزّه می‌دانند
۸۶	استدلال خلف الله در خصوص اسطوره‌ای بودن قصه‌ی اصحاب کهف
۸۹	اهتمام قرآن به جنبه‌ی "ماهو"ی داستان‌ها
۹۱	استناد خلف الله به عباراتی از تفسیر رازی
۹۳	تحلیل سخن رازی
۹۶	علت نسبت اساطیر به قرآن از سوی کافران
۹۸	نقض غرض در بلاغت، مورد ادعای خلف الله
۱۰۰	کج فهمی و تفسیر بی اعتبار
۱۰۱	دلایل تمثیلی دانستن داستان آدم در المیزان
۱۰۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فصل سوم

ماهیت و چیستی ابلیس

۱۱۰.....	ابلیس یا شیطان در دیگر ادیان
۱۱۰.....	ثنویت در تفکر آریائی‌ان
۱۱۲.....	اهریمن مبدأ شرور عالم در کیش زرتشتیان
۱۱۳.....	کلام راجع به مشرک بودن مجوسیان
۱۱۴.....	اقوال مکتف انگیز در چگونگی آفرینش اهریمن
۱۱۵.....	اختلاف دیدگاه در توحیدی بودن تعالیم زرتشت
۱۱۶.....	اوستای قدیم کاتبی توحیدی
۱۱۶.....	توحیدی بودن انیشتین زرتشتی و سخن شهرستانی و علامه جعفری
۱۱۸.....	نتیجه‌ای مهم در تقابل دین واهی و ایمن و ابلیس
۱۲۱.....	معرفی اهریمن به عنوان ابلیس شرور از این علمی
۱۲۱.....	شرور و ریشه‌ی اعتقاد به ثنویت
۱۲۲.....	شرور در مکاتب توحیدی
۱۲۳.....	نحوه‌ی تعلق اراده‌ی الهی بر شرور و رابطه‌ی آن با ابلیس
۱۲۴.....	شر از نگاه افلاطون
۱۲۴.....	شر از منظر ارسطو
۱۲۵.....	شر از نگاه صدر المتألهین
۱۲۷.....	عالم خلق اصل و ریشه‌ی شر
۱۲۸.....	اندیشه علامه طباطبائی نسبت به خیر و شر
۱۲۹.....	خیر بودن تمامی آفریدگان
۱۳۰.....	نتیجه‌ی آراء و بیانات درباره‌ی شرور
۱۳۱.....	مناظره‌ی انیشتین با استاد دانشگاه بر سر چیستی شیطان
۱۳۳.....	شر ابلیس از مقوله‌ی امور عدمی
۱۳۴.....	شبهه‌ی ابلیس به اصل وجود و امهالش
۱۳۴.....	جواب نگارنده‌ی میزان
۱۳۵.....	لزوم شر نسبی در جهان مادی از منظری دیگر

۱۳۷.....	تقسیم مفسران در بیان ماهیت ابلیس به چهار گروه.....
۱۳۸.....	تقسیم اهل تأویل به دو گروه.....
۱۳۹.....	روایات غیر قابل اعتماد و دارای وهن درونی.....
۱۴۰.....	چگونگی دستیابی ابلیس به آدم و حوا در تفسیر طبری.....
۱۴۳.....	دیدگاه تفسیر تسنیم نسبت به چنین روایاتی.....
۱۴۴.....	ضعف سند و وهن درونی دو دلیل عدم اعتماد.....
۱۴۴.....	مهمترین دلیل ورود اسرائیلیات به تفاسیر.....
۱۴۵.....	تفاوت قرآن و تورات در داستان آدم.....
۱۴۶.....	چگونگی رهیافت ابلیس کتاب مقدس در روایات و تفاسیر.....
۱۴۸.....	دلیل ورود اسرائیلیات به تفاسیر اهل سنت.....
۱۴۹.....	باور برخی بر عدم لزوم و عدم امکان شناخت حقیقت ملائکه و شیاطین.....
۱۵۰.....	شناخت شیطان از طریق آیه و حدیث.....
۱۵۱.....	لزوم شناخت حقیقت ابلیس.....
۱۵۲.....	ارتباط بین شناخت صحیح و عمیق و نه غلط و ملکی.....
۱۵۳.....	آیه ۳۴ سوره بقره یکی از بارزترین معرکه‌های تفسیری مفسران.....
۱۵۴.....	تفاوت نوعی یا صنفی جن و ملک.....
۱۵۴.....	متصل بودن «الا» نزد جمهور مفسران.....
۱۵۶.....	کار و مأموریت ابلیس قبل از معصیت.....
۱۵۸.....	منقطع بودن الا نزد برخی مفسران.....
۱۵۹.....	دلایل فرشته نبودن ابلیس.....
۱۶۰.....	دلیل دوم آیهی پنجاهم از سورهی کهف.....
۱۶۱.....	دلیل سوم، آیهی ششم از سورهی تحریم.....
۱۶۱.....	دلیل چهارم، وجود نسل و ذریه برای ابلیس.....
۱۶۲.....	دلیل پنجم، آیه اول از سورهی فاطر.....
۱۶۳.....	قائلان به فرشته بودن ابلیس و دلایل آنها.....
۱۶۴.....	پاسخ به احتجاج «کان من الجن».....
۱۶۵.....	تفاوت جن و ملک و استدلال رازی.....

۱۶۶	پاسخ به مخالفان در قبال آیهی پنجاهم سورهی کُف
۱۶۷	پاسخی در قبال آیهی اول سورهی فاطر
۱۶۸	تمسک به روایتی از مجاهد و طاووس
۱۶۹	نظریه‌ی مسخ درباره‌ی ابلیس
۱۷۰	پافشاری دو گروه مخالف بر دیدگاه خود
۱۷۱	دیدگاه علامه طاطبلائی نسبت به جن یا فرشته بودن ابلیس
۱۷۳	دیدگاه ابن سنینم
۱۷۴	اندیشه ملا صدرا در این باره
۱۷۵	دیدگاه‌های بطنی و تأویلی در ماهیت ابلیس
۱۷۵	تقسیم تفسیرهای تاریخی به دو قسم
۱۷۶	نمونه‌هایی از تعارض معانی تأویلی و ظاهری آیات
۱۷۷	ابلیس در اندیشه‌ی عین القضات
۱۷۸	سخنی از منصور حلاج و ابوبکر واسعی و سید
۱۷۹	تفکر جبری خیزشگاه تبرئه و مدح ابلیس
۱۸۰	تأثر از تفکر اشعری
۱۸۲	تمسک اشعری به برخی آیات برای اندیشه‌ی جبری خدا
۱۸۲	اشکال اشعری به معتزلیان
۱۸۳	تأثیر سخنان اشعری بر اندیشه‌ی صوفیان
۱۸۴	اعتقاد به جدایی اراده‌ی خداوند از طلب و امر او
۱۸۵	مجاز بودن هدایت پیامبر و اغوای ابلیس از نگاه عین القضات
۱۸۶	تنافی و تناقض گفته‌های عارفان گروه نخست درباره‌ی ابلیس
۱۸۷	تأویلات غیر متعارض با ظواهر آیات
۱۸۷	تمثیلی بودن داستات آفرینش آدم از نگاه برخی مفسران
۱۸۸	علت بیان حقایق و رموز خلقت در قالب قصه‌ای شخصی
۱۹۲	تکوینی بودن ترمذ ایلّیس به دلالت آیهی ۳۴ سورهی بقره
۱۹۳	خطابات عام «یا بنی آدم» قرینه‌ای بر تقویت دیدگاه تمثیل

- ۱۹۵.....معانی تأویلی در تفسیر الصنار.....
- ۱۹۶.....هر یک از عناصر داستان رمز یک حقیقت.....
- ۱۹۶.....ابلیس امری نفسانی در بیانات صدر المتألهین.....
- ۱۹۷.....مقصود از اثبات فرشتگان و شیاطین.....
- ۱۹۸.....ابلیس جوهری ظلمانی و تفسانی با استناد به روایتی از پیامبر ﷺ.....
- ۲۰۰.....شناخت حقیقت فرشته و جن بدون پیمودن راه اهل بینش.....
- ۲۰۰.....بازتاب نگار اصدا در نقل داستانی از او.....
- ۲۰۴.....تأویل ابلیس به قوه مهمه.....
- ۲۰۵.....دیدگاه ابن عربی.....
- ۲۰۸.....تأویل استمهال ابلیس.....
- ۲۰۹.....تأویل شجره‌ی منهیه.....
- ۲۰۹.....تأویل بهشت حقیقی و تناول ابدیت و نعمه.....
- ۲۱۲.....قوه‌ی واهمه مظهر ابلیس در عالم طیر.....
- ۲۱۳.....مظاهری برای حقیقت انسانیه در جمع عوالم.....
- ۲۱۵.....حقیقت ابلیس از نگاه محمد عبده.....
- ۲۱۵.....ابلیس از منظر مولوی.....
- ۲۱۷.....ابلیس همان نفس اماره در سخن شیخ بهایی.....
- ۲۲۰.....نفس اماره به ابلیس بودن اولی تر.....
- ۲۲۱.....وهم همان عقل ساقط یا نازل شده.....
- ۲۲۲.....از نگاه برخی، خواطر مبدأ و منشأ وسوسه.....
- ۲۲۳.....دیدگاه غزالی در این باره.....
- ۲۲۴.....تأیید دیدگاه غزالی توسط رازی و تنقیح آن.....
- ۲۲۵.....تمسک منکران وجود شیطان به استدلال غزالی و جواب رازی.....
- ۲۲۷.....اشکال تسلسل شیاطین و پاسخ ملا صدرا.....
- ۲۲۸.....فرشته و شیطان از نگاه ملا صدرا.....
- ۲۳۰.....مقصود از اثبات فرشتگان و شیاطین.....

۲۳۲.....	جهل حقیقت و روح ابلیس
۲۳۳.....	تطبیقی بین حدیث عقل و جهل و داستان آدم و ابلیس
۲۳۷.....	حدیث عقل و جهل از مقوله تمثیل

فصل چهارم

حکمت آفرینش و امهال ابلیس

۲۴۰.....	در آمد
۲۴۱.....	اشکال به آفرینش ابلیس و پاسخ تفسیر نمونه
۲۴۱.....	امکان اشکال به بعضی از پاسخ
۲۴۴.....	ابلیس با وصف ابلیس رائیده نفس آدمی
۲۴۴.....	خیر در وجود نفسی
۲۴۵.....	شر و نقصان، ذاتی عالم ما
۲۴۶.....	پاسخ علامه طباطبائی به اشکال امهال از سوی ابلیس
۲۴۸.....	سؤال ملاصدرا درباره‌ی آفرینش ابلیس و جواب میرداماد
۲۴۹.....	خیریت در قوای وهمی
۲۵۰.....	ابلیس مظهر اسم مُضِل از منظر عارفان
۲۵۱.....	قوای نفس به منزله‌ی قوا و موجودات آفاقی
۲۵۲.....	حذف هر یک از قوای انسان فرضی محال
۲۵۳.....	اصل همبستگی و انداموارگی در جهان بینی فلسفی
۲۵۴.....	اساس آفرینش ظهور زیبایی و جمال و عشق از نگاه عارفان
۲۵۵.....	عالم سراسر مظهر اسماء و صفات
۲۵۶.....	علت لزوم بزرگداشت همه‌ی موجودات حتی شیطان
۲۵۷.....	تعظیم مخلوقات و عدم تنافی بیزاری از ابلیس
۲۵۸.....	سخن ملاکی رومی در مسئله‌ی قضا و مقضی
۲۵۹.....	نگاه عارفانه‌ی حسن در حسن
۲۶۰.....	ابلیس در عگاه برخی صوفیان نمود است نه بود
۲۶۱.....	تقابل اسماء جمالیه و جلالیه در بینش عارفان

۲۶۲	تقابل اسماء هم چون دو وجه متلازم و متخالف یک حقیقت
۲۶۳	تقابل اسماء از مهمترین مباحث نظری عارفان
۲۶۴	کامیابی انسان از وسوسه‌ی شیطان
۲۶۵	تناسب اجزاء هستی از نگاه علامه طباطبائی
۲۶۶	نبود شیطان، نبود نظام عالم انسانی
۲۶۷	ابتلاء و امتحان حکمت آفرینش و امهال ابلیس
۲۷۰	منفرد بودن ابلیس در امهال
۲۷۲	جمع بندی

فصل پنجم

بررسی صحت و اعتبار دیدگاه‌های تأویلی

۲۷۶	درآمد
۲۷۷	اعتبار یا بی اعتباری تأویل ها
۲۷۷	مسئله‌ی بطن یا بطون در قرآن
۲۷۸	معنای ظهر و بطن
۲۸۰	دلالت آیات بر بطن
۲۸۱	ظهر و بطن از منظر روایات
۲۸۳	کثرت روایات ظهر و بطن در حد تواتر
۲۸۳	بطون از نگاه تفتازانی، آلوسی و فیض کاشانی
۲۸۴	ظهر و بطن از منظر علامه طباطبائی و امام خمینی
۲۸۵	داستان‌های قرآن بزرگترین ابواب معارف
۲۸۷	بهره‌مندی از قرآن به میزان ظرفیت و قوت ادراک
۲۸۸	سؤال ذریع محاربی از اصام صادق علیه السلام
۲۸۹	علت ثبات الفاظ و معانی متعدد طولی
۲۹۰	کلام جلوه و مرتبه‌ی نازله‌ی متکلم
۲۹۱	حقانیت بطون و حجیته ظواهر
۲۹۲	میدان گسترده‌ی معنا سنجی تأویل وسهم عارفان از آن

۲۹۴.....	بطن قرآن تأویل آن در روایات.....
۲۹۵.....	چیستی معانی بطنی.....
۲۹۶.....	معنای واژه‌ی تأویل و استعمال آن در قرآن.....
۲۹۷.....	حقیقت تأویل در اندیشه‌ی علامه طباطبائی.....
۲۹۸.....	تأویل حقیقتی فراتر از افق ادراک عمومی.....
۳۰۰.....	مثالی روشن در بیان حقیقت تأویل.....
۳۰۰.....	تباین مفهومی بین تفسیر و تأویل.....
۳۰۱.....	تأویل از نگاه من عربی.....
۳۰۳.....	تمایز تأویل از تفسیر..... آثار دیگر عارفان.....
۳۰۳.....	اصطلاح تفسیر انجسی.....
۳۰۴.....	تأویل‌های تطبیقی و بی‌تأویل در آنها.....
۳۰۵.....	علت نامیدن انسان به عالم صغیر و جهان به عالم کبیر.....
۳۰۶.....	تطابق و هماهنگی میان عالم تکمیل و کمال و تدوین.....
۳۰۷.....	تقابل میان مظاهر اسماء جمالی و جلالی.....
۳۰۸.....	بیشترین نگاه‌های تأویلی در داستان آدم و ابلیس.....
۳۰۹.....	حالات نفس در تأویل تطبیقی.....
۳۰۹.....	تطبیق بین کتاب قرآنی و کتاب آفاقی.....
۳۱۰.....	تأویل از طریق حجیت ظواهر.....
۳۱۲.....	تمایز تأویل‌های عرفانی با تأویل‌های صرفاً عقلی.....
۳۱۳.....	رابطه‌ی کمالات صتکلم و کلامش.....
۳۱۵.....	ظواهر الفاظ نازل ترین سطح معنایی.....
۳۱۷.....	تأویل منحرفان و انکار تأویل به حق.....
۳۱۸.....	نوع نگاه‌های تأویلی در داستان آدم و ابلیس مفروض بر دو اصل.....

فصل ششم

جمع بندی و نتیجه گیری

۳۳۲.....	جمع بندی از فصل اول و دوم.....
۳۳۲.....	تمثیل از نگاه اول.....

- ۳۳۳..... تمثیل از نگاه دوم
- ۳۳۴..... بیانات لفظی قرآن، مثل‌هایی برای معارف و اسرار
- ۳۳۶..... تمثیل، تصویری از روابط واقعی در داستان آدم و ابلیس
- ۳۳۷..... آیه‌ای در تأیید دیدگاه تمثیل
- ۳۳۷..... جمع‌بندی از فصل سوم، چهارم و پنجم
- ۳۴۴..... منابع و مآخذ